

Ks. GRZEGORZ SZAMOCKI

Uniwersytet Gdański

grzegorz.szamocki@ug.edu.pl

ORCID: 00000-0002-8586-8284

TOLERANCJA A TOŻSAMOŚĆ W ŚWIETLE LB 12,1–15

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/SPLP.2025.019>

Streszczenie

Niniejsze studium prezentuje badania egzegetyczne tekstu Lb 12,1–15, stanowiącego zapis opowiadania o buncie Miriam i Aarona przeciw Mojżeszowi. Mają one wyjaśnić, dlaczego do sformułowanego przez Miriam i Aarona zarzutu dotyczącego poślubienia przez Mojżesza Kuszytki jest dołączone kwestionowanie jego wyjątkowej relacji z Bogiem, i w kontekście tych dociekań naświetlić kwestię dostrzeganego w tekście zagadnienia tolerancji – jej aspektu i kryterium.

Analiza literacka i historyczno-krytyczna tekstu, uwzględniająca jego powiązania intertekstualne, sugeruje identyfikację w perykopie dwóch połączonych ze sobą opowiadań. Pierwsze i wcześniejsze – o podważaniu nieporównywalnego autorytetu Mojżesza – można łączyć z redakcją Pięcioksięgu (RedPent), a drugie – o zarzucaniu mu małżeństwa z cudzoziemką – z późniejszą rewizją uniwersalizującą (RewU). Obydwa etapy opracowania tekstu miałyby miejsce w późnym okresie perskim (V–IV w. przed Chr.), a ich ważnym elementem motywacyjnym byłaby troska o tożsamość Izraela jako ludu Bożego, jako „prawdziwego Izraela”.

Teza o dwóch następujących po sobie opracowaniach perykopy w Lb 12 pomaga uchwycić dynamikę procesu formowania się tekstów biblijnych. W tę dynamikę wpisuje się literackie wykorzystanie postaci Mojżesza jako wspólnego punktu

odniesienia i argumentacji dla postaw nietolerancji i tolerancji, której ostateczne kryterium stanowi Boże prawo i Boże działanie dla dobra człowieka.

Słowa kluczowe: Stary Testament, Lb 12, Mojżesz, bunt, tożsamość, tolerancja

TOLERANCE AND IDENTITY IN THE LIGHT OF NUMBERS 12:1–15

Abstract

This study presents exegetical analyses of Num 12:1–15, which records the account of the rebellion of Miriam and Aaron against Moses. Their aim is to explain why the accusation formulated by Miriam and Aaron concerning Moses' marriage to the Cushite woman is accompanied by a challenge to his unique relationship with God, and, in the context of this inquiry, to shed light on the issue of tolerance discernible in the text – its aspect and criterion.

A literary and historical-critical analysis of the passage, taking into account its intertextual connections, suggests the identification of two interconnected narratives within the pericope. The first and earlier one – concerning the undermining of Moses' incomparable authority – may be associated with the redaction of the Pentateuch (RedPent), while the second – accusing him of marrying a foreign woman – may be linked to a later universalizing revision (RewU). Both stages in the development of the text would have taken place in the late Persian period (5th–4th century BC), and an important motivating factor behind them would have been the concern for the identity of Israel as the people of God, as the “true Israel”.

The thesis of two successive elaborations of the pericope in Numbers 12 helps to grasp the dynamics of the process of forming biblical texts. This dynamic is reflected in the literary use of the figure of Moses as a common point of reference and argumentation for attitudes of intolerance and tolerance, the ultimate criterion of which is God's law and God's action for the good of man.

Keywords: Old Testament, Numbers 12, Moses, rebellion, identity, tolerance

Tekst Lb 12,1–15 prezentuje się jako opowiadanie o buncie Miriam i Aarona przeciwko Mojżeszowi, ich bratu i liderowi Izraelitów w czasie ich wędrówki z Egiptu do Ziemi Obiecanej. Jako powód buntu autor biblijny podaje najpierw poślubienie przez Mojżesza Kuszytki, czyli nie-Izraelitki, a następnie trudność w zaakceptowaniu wyjątkowego statusu Mojżesza w zakresie jego relacji z Bogiem oraz roli prorockiej i przywódczej. Na buntownicze wypowiedzi zareagował Bóg, który dobitnie potwierdził autorytet Mojżesza, a Miriam, jako inicjatorkę buntu,

ukarał trądem. Na prośbę Aarona Mojżesz poprosił Boga, aby ją uzdrowił. Decyzją Boga Miriam musiała jednak pozostać poza obozem przez siedem dni. Nie potrafiła tolerować cudzoziemskiej żony Mojżesza i sama poniosła karę tymczasowego wyłączenia ze społeczności.

W perykopie możemy odczytać pouczenie o ukaranym przez Boga braku tolerancji rozumianej jako akceptacja ról społecznych i odmiennych zachowań innych ludzi. Jest w tekście napięcie między tolerancją inności a troską o tożsamość ludu Bożego. Jest w nim wyrażona także estyma dla Mojżesza jako wyjątkowego lidera tej społeczności.

W związku z taką sytuacją można jednak postawić kilka pytań. Dlaczego autor biblijny przywołuje bunt z powodu poślubienia przez Mojżesza Kuszytki, a jednocześnie nie wspomina o jego żonie Seforze, która była Madianitką? Czyżby problemem było to, że jedną porzucił, a poślubił drugą? Dlaczego do zarzutu dotyczącego poślubienia Kuszytki dołączono kwestionowanie autorytetu Mojżesza w zakresie jego bezpośredniej relacji z Bogiem? I wreszcie, o jaki aspekt tolerancji chodzi w naszym tekście (etniczny, społeczny, religijny) i dlaczego jej brak został ukarany przez Boga? Celem prezentowanego studium jest próba udzielenia odpowiedzi przynajmniej na niektóre z tych pytań.

KONTEKST I KOMPOZYCJA LITERACKA LB 12,1–15

Z racji treściowych perykopę Lb 12,1–15 można łatwo wyodrębnić z kontekstu, opisującego zdarzenia związane z wędrówką Izraelitów od pustyni Synaj po stopy Moabu (Lb 10,11–22,1). Rozdział poprzedzający (Lb 11), w którym jest mowa o darze natchnienia prorockiego i darze przepiórek, kończy się uwagą, że lud opuścił Kibrot-Hattaawa – miejsce opisanych w tym rozdziale zdarzeń – i rozbił obóz w Chaserot. W Lb 12,16 znajduje się natomiast informacja, że lud wyruszył z Chaserot i rozbił obóz na pustyni Paran. W Lb 13 czytamy już o wysłaniu zwiaadowców do Kanaanu. Tekst Lb 12 różni się zatem od sąsiednich rozdziałów miejscem opisanych zdarzeń, tematyką, a także bohaterami.

W samej perykopie można zasadniczo wyróżnić trzy części: oskarżenie (w. 1–2a), interwencję JHWH (w. 2a–9) oraz karę dla Miriam (w. 10–15). Zauważalne w tekście nierówności, powtórzenia i niespójności skłaniają jednak do podania w wątpliwość literackiej jedności perykopy¹. W związku z tym egzegeci

¹ Zob. np. P.J. Budd, *Numbers* (Word Biblical Commentary; 5), Nashville 1984, s. 133–135; H. Seebass, *Numeri. 2. Teilband: Numeri 10,11–22,1* (Biblischer Kommentar. Altes Testament; IV/2), Neukirchen-Vluyn 2003, s. 61.

mówią o dwóch splecionych z sobą opowiadaniach – o dwóch rodzajach buntu², względnie o jednym opowiadaniu podstawowym, które później zostało zmodyfikowane, rozwinięte i uzupełnione³. Najpierw w Lb 12,1 byłoby zatem wprowadzenie do opowiadania o buncie Miriam i Aarona przeciwko Mojżeszowi z powodu poślubienia Kuszytki, a następnie w Lb 12,10–15 wzmianka o ukaraniu Miriam trądem, jej czasowym wyłączeniu ze wspólnoty oraz uzdrowieniu za wstawieniem Mojżesza. W drugim opowiadaniu – lub w rozszerzeniu pierwszego – w Lb 12,2–9 chodziłoby o kwestionowanie przez Miriam i Aarona wyjątkowej pozycji Mojżesza jako pośrednika JHWH, na co sam JHWH zareagował, potwierdzając autorytet Mojżesza⁴.

Kwestią dyskusyjną w tym kontekście pozostaje przynależność wersetu Lb 12,1 – czy stanowi on w całości wprowadzenie do jednego opowiadania, czy też w części wprowadzenie do pierwszego, a w części do drugiego – oraz wersetu Lb 12,10aa („A obłok odsunął się znad namiotu”).⁵

ANALIZA POSTACI, MOTYWÓW I KLUCZOWYCH WYRAŹEŃ

Pierwszą osobą wymienioną w narracji z imienia jest Miriam, siostra Mojżesza. Opis buntu przeciw Mojżeszowi zaczyna się od stwierdzenia: „I mówiła Miriam” (*wattēdabbēr mirjām*). Czasownik występuje w liczbie pojedynczej i rodzaju żeńskiego. Aaron jest wymieniony po Miriam jako solidaryzujący się z nią współuczestnik. Miriam była inicjatorką i przywódczynią aktu sprzeciwu i jako taka poniosła największy ciężar kary w dalszej części narracji⁶.

² Np. J. Scharbert, *Numeri* (Neue Echter Bibel. Altes Testament; 27), Würzburg 1992, s. 51–52. E.W. Davies, *Numbers* (New Century Bible Commentary), Grand Rapids 1995, s. 213–214.

³ Tak np. J. Jeon, *From the Reed Sea to Kadesh. A Redactional and Socio-Historical Study of the Pentateuchal Wilderness Narrative* (Forschungen zum Alten Testament; 159), Tübingen 2022, s. 210–211.

⁴ Zob. E.W. Davies, *Numbers*, s. 114; T. Römer, *Israel's Sojourn in the Wilderness and the Construction of the Book of Numbers*, w: *Reflection and Refraction. Studies in Biblical Historiography in Honour of A. Graeme Auld* (Supplements to Vetus Testamentum; 113), red. R. Rezetko – T.H. Lim – W.B. Aucker, Leiden–Boston 2007, s. 434.

⁵ W Lb 12,10aa niektórzy egzegeci widzą początek passusu o karze nałożonej na Miriam (12,10–15), inni zaś redakcyjny element zespolenia opowiadań. Od strony gramatycznej występuje tu forma czasownikowa *we ... qatal*, która następuje po dwóch formach *wayyiqtol* w Lb 12,11. Taka forma bywa jednak stosowana zamiast kolejnej formy *wayyiqtol*, aby wskazać, że dana czynność nie jest następująca, lecz równoczesna. Zob. np. P. Joüon – T. Muraoka, *A Grammar of Biblical Hebrew* (Subsidia Biblica; 14/1–14/2), Roma 1996, s. 391–392.

⁶ Por. J. Scharbert, *Numeri*, s. 61; R.S. Briggs, *Theological Hermeneutics and the Book of Numbers as Christian Scripture* (Reading the Scriptures), Notre Dame 2018, s. 72;

W Wj 15,20 Miriam jest określona jako „prorokini, siostra Aarona” (*hann‘bī‘ā ‘aḥôt ‘ah‘rōn*), natomiast Wj 7,1–2 podaje, że JHWH uczynił Aarona prorokiem (*nābī’*) Mojżesza, przekazującym faraonowi słowa Mojżesza. Miriam jest wymieniona obok Mojżesza i Aarona również w Mi 6,4, gdzie Bóg przez Micheasza wspomina wybawienie Izraela z Egiptu i obdarzenie ludu natchnionym przywództwem. Niektórzy badacze dostrzegają w tym wzmiankowaniu Miriam możliwość postrzegania jej jako reprezentantki proroctwa – jednej z centralnych, późniejszych instytucji Izraela – obok Tory reprezentowanej przez Mojżesza oraz kapłaństwa, które reprezentował Aaron⁷. Niezależnie od tej interpretacji, zarówno w Wj 15, jak i w Mi 6 Miriam jest przedstawiona pozytywnie jako ta, która wraz z Aaronem towarzyszy Mojżeszowi i wspiera go w prowadzeniu narodu izraelskiego. Zasadna jest także teza, że wzmianki o Miriam mogą odzwierciedlać nastroje społeczeństwa judzkiego okresu perskiego, kiedy to niektórzy Judejczycy, zawiedzeni męskimi przywódcami, którzy wcześniej doprowadzili do upadku monarchii i wygnania, zaczęli akcentować znaczenie kobiecych bohaterek⁸.

Miriam mówiła przeciw Mojżeszowi z powodu poślubienia przez niego Kuszytki. Kusz to kraina leżąca na południe od Egiptu, często identyfikowana jako Etiopia⁹. Przekład grecki Septuaginty oddaje hebrajskie *kušīt* (Kuszytka) przez *Aithiopiassa* czyli „Etiopka”. Ta grecka nazwa etymologicznie oznacza „kobietę o spalonej twarzy” (od *aithō* – „palić”, „spalać”, *ōps* – „twarz”), czyli o ciemnej skórze. Ciemna karnacja ludzi tamtego regionu była przysłowiowa (Iz 18,2; Jr 13,23)¹⁰. Poza Lb 12,1 Stary Testament nigdzie nie wspomina o związku Mojżesza z etiopską kobietą. Legendarna tradycja o małżeństwie Mojżesza z etiopską księżniczką jest jednak znana w źródłach późniejszych, takich jak *Antiquitates*

J. Jeon, *From the Reed Sea*, s. 211; T. Stanek, *Księga Liczb* (Nowy Komentarz Biblijny. Stary Testament; 4), Częstochowa 2024, s. 243.

⁷ Zob. R. Kessler, *Micha* (Herders Theologischer Kommentar zum Alten Testament), Freiburg 2000, s. 264–265; B.M. Zapff, *Micha* (Internationaler Exegetischer Kommentar zum Alten Testament), Stuttgart 2020, s. 199.

⁸ Zob. np. J.C.D. Moor, *Micha* (Historical Commentary on the Old Testament), Leuven 2020, s. 287–288; G. Szamocki, *Inkluzywizm i uniwersalizm w biblijnej historii początków Izraela. Studium literacko-historyczne i teologiczne*, Pelplin 2024, s. 153.

⁹ Tak np. R.B. Allen, *Numbers*, w: *Numbers-Ruth* (The Expositor’s Bible Commentary Revised Edition; 2), red. T. Longman III – D.E. Garland, Grand Rapids 2012, s. 199; D.T. Adamo, *A Silent Unheard Voice in the Old Testament: The Cushite Woman Whom Moses Married in Numbers 12:1–10*, „In die Skriflig / In Luce Verbi”, 52/1 (2018), a2370, s. 2; M. Høyland Lavik, *The Literary Motif of Cush in the Old Testament*, „Old Testament Essays”, 34/2 (2021), s. 460–466;

¹⁰ H.G. Liddell – R. Scott, *A Greek-English Lexicon*, Oxford 1996, s. 37; D.T. Adamo, *A silent unheard voice*, s. 2; por. Levine B.A., *Numbers 1–20. A New Translation with Introduction and Commentary* (The Anchor Bible; 4), New York 1993, s. 328.

Józefa Flawiusza (II, 10, 243–253), *Targum Pseudo-Jonatana* do Lb 12,1 czy średniowieczny *Sefer ha-Jaszar* (72,36–48; 76,1–12)¹¹.

Niektórzy komentatorzy utożsamiają Kusz ze wzmiankowanym tylko w Ha 3,7 Kuzanem, identyfikowanym z Madianem lub regionem w jego bezpośrednim sąsiedztwie. W konsekwencji we wzmiance o Kuszytce w Lb 12,1 widzą odniesienie do Sefory, madianickiej żony Mojżesza (Wj 2,21; 18,2.5). Tak uważał na przykład Raszi (XI w.), Ramban (XIII w.) czy Heinrich Schneider¹². Bardziej prawdopodobne jest jednak to, że w Lb 12,1 mamy odniesienie do drugiej żony Mojżesza, którą pojął albo po śmierci Sefory, albo jeszcze za jej życia¹³.

W Lb 12,1 Miriam mówiła przeciwko Mojżeszowi, ponieważ Kuszytka była inna – najprawdopodobniej czarnoskóra, obca etnicznie i zapewne także religijnie. Była nie-Izraelitką. Małżeństwa mieszane stanowiły poważny problem społeczny i religijny w społeczności Judy okresu perskiego. Inaczej było we wcześniejszym kontekście społecznym, odzwierciedlonym w neutralnych wzmiankach o małżeństwie Mojżesza z Seforą¹⁴. Miriam swoim protestem mogła wyrażać przekonanie, że nie jest właściwe, aby Kuszytka była żoną przywódcy Izraelitów¹⁵. Zasadne

¹¹ Józef Flawiusz, *Dawne dzieje Izraela*, tł. Z. Kubiak – J. Radożycki, Warszawa 1997, s. 159–160; J.W. Etheridge (red. /tł.), *Targum Jonathan on Numbers*, w: *Sefaria*, https://www.sefaria.org/Targum_Jonathan_on_Numbers.12.1?lang=bi&with=all&lang2=en (24.09.2025); *Sefer Ha-Yashar, or, the Book of Jasher (1840)*, w: *Wikisource*, [https://en.wikisource.org/wiki/Sefer_Ha-yashar_or_the_Book_of_Jasher_\(1840\)/Chapter_72](https://en.wikisource.org/wiki/Sefer_Ha-yashar_or_the_Book_of_Jasher_(1840)/Chapter_72) (24.09.2025); więcej zob. np. E.W. Davies, *Numbers*, s. 118; T. Römer, *Mose in Äthiopien. Zur Herkunft der Num 12,1 zugrunde liegenden Tradition*, w: *Auf dem Weg zur Endgestalt von Genesis bis II Regum. Festschrift: Hans-Christoph Schmitt zum 65. Geburtstag* (Beihefte zur Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft; 370), red. M. Beck – U. Schorn, Berlin–New York 2006, s. 205–215; K.S. Winslow, *Mose's Cushite Marriage: Torah, Artapanus, and Josephus*, w: *Mixed Marriages. Inter-marriage and Group Identity* (Library of Hebrew Bible /Old Testament Studies; 547), red. C. Frevel, London 2011, s. 281–302; J. Jeon, *From the Reed Sea*, s. 222; A. Kuśmirek, *Konflikt Miriam i Aarona z Mojżeszem w Targumie Neofiti i w Targumie Pseudo-Jonatana*, „*Studia Gdańskie*”, 50 (2022), s. 31.

¹² H. Schneider, *Numeri* (Echter Bibel. Das Alte Testament; 14), Würzburg 1952, s. 32–33. Podobnie np. E. Binns, *The Book of Numbers with Introduction and Notes*, London 1927, s. 75–76; zob. Milgrom J., *Numbers* (The JPS Torah Commentary), Philadelphia 1990, s. 93; E.W. Davies, *Numbers*, s. 118.

¹³ E.W. Davies, *Numbers*, s. 118–119; T. Römer, *Nombres 11-12 et la question d'une rédaction deutéronomique dans le Pentateuque*, w: *Deuteronomy and Deuteronomistic Literature. Festschrift C.H.W. Brekelmans* (Bibliotheca Ephemeridum Theologicarum Lovaniensium; 133), red. M. Vervenne – J. Lust, Leuven 1997, s. 494; R.B. Allen, *Numbers*, s. 199; D.T. Adamo, *A Silent Unheard Voice*, s. 2; por. np. J. Scharbert, *Numeri*, s. 52; J. Lemański, *Mojżesz, jakiego nie znamy? Kilka uwag na temat poszukiwań historycznego Mojżesza*, „*Studia Paradyskie*” 32 (2022), s. 94–95.

¹⁴ Por. J. Jeon, *From the Reed Sea*, s. 221.

¹⁵ Tak np. A. Dillmann, *Die Bücher Numeri, Deuteronomium und Josua* (Kurzgefasstes exegetisches Handbuch zum Alten Testament), Leipzig 1886, s. 64.

jest jednak twierdzenie, że to właśnie Miriam – jako szanowana przywódczyni (Mi 6,4) – została uznana za odpowiednią osobę, by zmanifestować troskę społeczności o zachowanie tożsamości oraz obawy, że relacje z obcymi kobietami mogą być niebezpieczne¹⁶.

Za swoje słowa przeciwko Mojżeszowi Miriam została ukarana trądem „jak śnieg” (Lb 12,10aß). Jej skóra stała się biała. Chciała doprowadzić do wykluczenia „czarnoskórej” Kuszytki, a sama stała się biała od trądu i w konsekwencji została wyłączona ze społeczności. Doświadczyła więc tego samego, co zamierzała uczynić Kuszytce. Po uzdrowieniu za wstawiennictwem Mojżesza i Aarona została poddana siedmiodniowej kwarantannie, zgodnie z przepisami prawa kapłańskiego (Kpł 13,4–6).

Ciało trędowatej Miriam jest określone jako „ciało w pół zjedzone”. Uwzględniając fakt, że Etiopczycy byli znani w starożytnym świecie ze swego piękna – co w okresie perskim poświadczył Herodot (2. poł. V w. przed Chr.), stwierdzając, iż są oni „najwyżsi i najpiękniejsi ze wszystkich ludzi” (*Dzieje* 3,17–21)¹⁷ – te mocne słowa o wyglądzie fizycznym Miriam, choć mają charakter metaforyczny, wymownie podkreślają upokorzenie jej kobiecej postaci¹⁸.

Według biblijnego opowiadania do mówienia Miriam przeciwko Mojżeszowi z powodu Kuszytki przyłączył się Aaron. Wspólnie zakwestionowali autorytet Mojżesza i wyjątkowy charakter jego relacji z Bogiem (Lb 12,1–2). Aaron potwierdził solidarność z Miriam również później, gdy przyznał się do wspólnego grzechu (Lb 12,11). Wina za cały incydent została jednak przypisana Miriam. To ona poniosła karę. Aaron natomiast wstawiał się za nią, prosząc Mojżesza o jej uzdrowienie. Być może autor oszczędził go z racji jego funkcji arcykapłańskiej¹⁹. Jego obecność w opisanym epizodzie jest istotna dla kapłańskiego rozpoznania trądu²⁰. Władza kapłańska Aarona, także w kontekście sytuacji Miriam, musiała się jednak podporządkować autorytetowi Mojżesza, jego arcykapłańskie wstawiennictwo – podporządkować się wstawiennictwu Mojżeszowemu²¹.

Mojżesz, trzeci bohater opowiadania w Lb 12,1–15, jest najpierw adresatem sprzeciwu z powodu poślubienia Kuszytki, a następnie tym, którego wyjątkowa

¹⁶ Np. E.W. Davies, *Numbers*, s. 119; H. Seebass, *Numeri*, s. 62.

¹⁷ Herodot, *Dzieje*, Warszawa 2004, s. 176.

¹⁸ J. Jeon, *From the Reed Sea*, s. 223–224.

¹⁹ K.D. Sakenfeld, *Journeying with God. A Commentary on the Book of Numbers* (International Theological Commentary), Grand Rapids 1995, s. 83; por. R.S. Briggs, *Theological Hermeneutics*, s. 75; W. Chrostowski, *Tora, czyli Pięcioksiąg Mojżesza*, Kielce 2024, s. 797.

²⁰ T. Römer, *Israel's Sojourn*, s. 440; J. Jeon, *From the Reed Sea*, s. 228.

²¹ Por. T. Römer, *Nombres*, s. 493; R. Achenbach, *Die Vollendung der Tora. Studien zur Redaktionsgeschichte des Numeribuches im Kontext von Hexateuch und Pentateuch* (Beihefte zur Zeitschrift für altorientalische und biblische Rechtsgeschichte; 3), Wiesbaden 2003, s. 489.

relacja z Bogiem zostaje podważona (Lb 12,1–2). W kolejnych wersetach sam Bóg staje w jego obronie, przedstawiając go jako swojego sługę (*‘ebed*) (w. 7.8), człowieka najskromniejszego spośród wszystkich ludzi (*‘ānāw m^e’ōd mikkōl hā’ādām*) (w. 3), wiernego (*ne’emān*) (w. 7), który „ogląda podobieństwo JHWH” (*t^emunat JHWH jabbīt*) (w. 8). Następnie Mojżesz jawi się także jako skuteczny orędownik u Boga, wypraszający uzdrowienie dla Miriam (Lb 12,11–14).

W całym tekście Lb 12,1–15 odnosi się wrażenie, że postać Mojżesza i jego autorytet w społeczności ludu Bożego zostały w narracji wykorzystane do ukazania określonych idei. Najpierw jego postępowanie (poślubienie Kuszytki) jest powodem buntu. Następnie zarzuca mu się roszczenie do wyjątkowości w relacji z Bogiem. W dalszej części JHWH sam potwierdza wyjątkowy charakter tej relacji oraz autorytet Mojżesza, a jego rodzeństwo, które dotąd wspierało go w przewodzeniu ludowi, doświadcza skuteczności jego wstawiennictwa u Boga i ostatecznie uznaje jego autorytet.

PRZYPORZĄDKOWANIE DIACHRONICZNE

Powszechna jest opinia biblistów, że Lb 12,1–15 nie pochodzi od jednego autora. Tekst prezentuje się raczej jako rezultat etapowego opracowania i procesu rozrostu. W tym literacko złożonym fragmencie dostrzega się zasadniczo dwa wątki: pierwszy – o sprzecznie z powodu kuszyckiej żony Mojżesza (Lb 12,1.10–15) i drugi – o kwestionowaniu jego wyjątkowej relacji z Bogiem (Lb 12,2–9). Zapis pierwszego z nich uznaje się niemal zawsze za starszy i pierwotny. Martin Noth, na przykład, rozpoznał w nim narrację jahwistyczną (J), a w pozostałej części – jej późniejsze rozszerzenie²². Według innych badaczy starszą część perykopy należy przypisać Jahwiście, a młodszą Elohiście²³.

Reinhard Achenbach stwierdził, że w Lb 12,1–15 można wyróżnić fragmentarycznie zachowaną warstwę podstawową w wersji pozostałej po redakcji Heksateuchu (RedHex), w której identyfikuje się profil treściowy otwartości na obcych – stąd odrzucenie stanowiska Miriam wobec małżeństwa Mojżesza z Kuszytką – oraz jej późniejsze literackie opracowanie związane z redakcją Pięcioksięgu (RedPent), które przeniosło temat opowiadanej historii z kwestii małżeństw mieszanych na temat autorytetu Mojżesza jako pośrednika objawienia i jego pierwszeństwa w tym względzie przed przekazem prorockim i kapłańskim²⁴.

²² Noth M., *Numbers. A Commentary* (Old Testament Library), London 1968, s. 93–94; podobnie np. P.J. Budd, *Numbers*, s. 134; E.W. Davies, *Numbers*, s. 114–115; H. Seebass, *Numeri*, s. 63–67.

²³ J. Scharbert, *Numeri*, s. 51–52.

²⁴ *Die Vollendung der Tora*, s. 279–287.

Chronologiczne umiejscawianie opowiadania o buncie Miriam z powodu Kuszytki w okresie powygnaniowym ma mocne podstawy. Już Julius Wellhausen stwierdził, że „zastrzeżenie wobec cudzoziemskiej żony Mojżesza mogło się pojawić dopiero w bardzo późnym okresie”²⁵. Małżeństwa mieszane były problemem w okresie perskim. Niektórzy widzieli w nich niebezpieczeństwo splamienia się bałwochwalstwem, a tym samym zagrożenie dla tożsamości ludu Bożego podczas powygnaniowej odnowy. Głos wrogości wobec takich małżeństw w perskiej prowincji Jehud odzwierciedlają Pwt 7,2–3; Ezd 9–10 i Ne 13,23–31²⁶. Uwzględniając ten stan rzeczy, Jaeyoung Jeon zidentyfikował wątek małżeństwa z Kuszytką jako późnopolygnaniowy, pokapłański (post-P), natomiast pozostałą część perykopy – jako serię dodatków redakcji starszych (ER [*Elders Redaction*]), która przesunęła temat z kwestii małżeństw mieszanych na zagadnienie duchowego autorytetu Mojżesza²⁷.

We wszystkich wskazanych powyżej propozycjach dotyczących procesu formowania się tekstu Lb 12,1–15 opowiedziano się mniej lub bardziej za modelem dwuwarstwowym lub dwuczęściowym. Ten model wyjaśnia wiele trudności literackich i zakłada, że pierwotna warstwa zapisu obejmowała wątek sprzeciwu Miriam wobec małżeństwa Mojżesza z Kuszytką. Na możliwość odwrotnego porządku chronologicznego zwrócił uwagę Thomas Römer. Jego zdaniem tekst Lb 12,1.10–15, broniący małżeństw mieszanych i zakładający przepisy kapłańskie, został dodany przez późniejszego redaktora do (deuteronomistycznego) tekstu Lb 12,2–9, obejmującego obronę uprzywilejowanego statusu Mojżesza²⁸.

W próbie diachronicznego przyporządkowania tekstu Lb 12,1–15 ważne jest uwzględnienie relacji tej perykopy z poprzedzającym ją tekstem Lb 11,24–29. Zasadne jest identyfikowanie w passusie Lb 11,24–25 świadectwa koncepcji prorokowania związanego z Mojżeszem i dokonującego się na mocy ducha Bożego otrzymanego przez pośrednictwo Mojżesza (Lb 11,24–25) oraz łączenie tego passusu z redakcją Pięcioksięgu (RedPent). Natomiast we fragmencie Lb 11,26–29 zasadne jest identyfikowanie rezultatu nieco późniejszej rewizji uniwersalizującej (RewU), promującej ideę demokratyzacji proroctwa i uniwersalizmu ducha prorockiego otrzymywanego nawet bez pośrednictwa Mojżesza²⁹.

²⁵ *Die Composition des Hexateuchs und der historischen Bücher des Alten Testaments*, Berlin 1889, s. 99, przypis 91.

²⁶ Por. T. Römer, *Nombres*, s. 493; J. Jeon, *From the Reed Sea*, s. 220.

²⁷ *From the Reed Sea*, s. 224–228.

²⁸ *Nombres*, s. 495–496; *Israel's Sojourn*, s. 440.

²⁹ Tak G. Szamocki, *The Universalism of the Spirit of Prophecy in Numbers 11:26–29*, „Bogoslovni vestnik /Theological Quarterly”, 81/3 (2021), s. 629–640. Więcej na temat hipotezy rewizji uniwersalizującej, jej koncepcji, zasadniczych cech, uwarunkowań oraz interpretacji tekstów, w których można ją identyfikować zob. np. G. Szamocki, *Inkluzywizm i uniwersalizm*.

W oparciu o analizę tekstu Lb 12 oraz w kontekście powyższych spostrzeżeń i też dotyczących Lb 11,24-29 jako zasadne jawi się wnioskowanie, że w perykopie Lb 12,1–15 pierwotne opowiadanie dotyczyło trudności Miriam i Aarona w zaakceptowaniu wyjątkowego statusu Mojżesza w jego relacji z Bogiem oraz jego specyficznej roli prorockiej i przywódczej. Opowiadanie to obejmowałoby tekst Lb 12,1aα.2–10aα, a jego powstanie można przypisać działalności literacko-teologicznej redaktorów Pięcioksięgu (RedPent), którzy łączyli idee i koncepcje deuteronomistyczne i kapłańskie. We fragmencie Lb 11,24-25, identyfikowanym jako świadectwo formowania się Księgi Liczb na tym samym etapie, podkreślona została wyjątkowa rola Mojżesza jako pośrednika Bożego słowa oraz jako fundamentu i gwaranta przekazu tego słowa przez innych, dzięki ich udziałowi w prorockim duchu Mojżesza³⁰.

W Lb 12,1aα.2–10aα Miriam i Aaron zakwestionowali wyjątkowość Mojżesza w zakresie pośrednictwa Bożego słowa. Bóg jednak tę wyjątkowość potwierdził, a przeciwko tym, którzy ją podawali w wątpliwość, rozpałił się Jego gniew (Lb 12,9). W tym pierwotnym opowiadaniu Lb 12 promowana byłaby zatem linia postrzegania statusu Mojżesza, jaką wcześniej poświadcza tekst Lb 11,24–25. O ile w Lb 11,28 Jozue występuje jako rzecznik takiego stanowiska, o tyle w Lb 12,1–2 Miriam i Aaron je kwestionują. Według autora/redaktora opowiadania ich pretensje i roszczenia w tym zakresie nie odpowiadają jednak Bożemu ustanowieniu i zamysłowi. Bóg stoi za autorytetem Mojżesza i go broni.

Część perykopy traktującą o buncie Miriam i Aarona przeciwko Mojżeszowi z powodu poślubienia Kuszytki – dokładnie tekst Lb 12,1aβ.10aβ-15 – można natomiast uznać za uzupełnienie będące owocem rewizji uniwersalizującej (RewU). Byłby to dodatek, w którym kontestowanie autorytetu Mojżesza przez Miriam i Aarona zostałyby rozszerzone o zarzut dotyczący małżeństwa z nie-Izraelitką. Także w tym wątku pojawia się Boża reakcja. Tym razem jest nią jednak nie tyle gniew, ile kara nałożona na inicjatorkę sprzeciwu w postaci trądu i czasowego wykluczenia ze społeczności Izraela. Autorzy tego uzupełnienia podjęli zatem motyw buntu wobec Mojżesza i wykorzystali go do przekazu nowych treści, które musiały być dla nich ważne. W obu warstwach narracji Lb 12 kluczowy jest autorytet Mojżesza, za którym stoi Bóg, przy czym w każdej z nich autorytet ten posłużył argumentacji odmiennego przesłania.

Jeżeli redakcję Pięcioksięgu należałoby datować na drugą połowę V w. przed Chr., to rewizję uniwersalizującą można łączyć z wiekiem IV przed Chr. Prace literacko-teologiczne z nią związane byłyby niczym innym jak odzwierciedleniem jednego z głównych głosów w powygnaniowej debacie, toczzonej w społeczności Judy, nad tożsamością Izraela jako ludu Bożego.

³⁰ G. Szamocki, *The Universalism of the Spirit*, s. 637–638.

W pierwszym opowiadaniu słyszalny byłby głos krytyki wobec środowisk i nurtów przyjmujących ideę demokratyzacji prorocstwa oraz udziału we władzy przywódczej „obok Mojżesza” i bez jego pośrednictwa. Redaktorzy tego pierwotnego opowiadania przekonują jednak, że chociaż Bóg może udzielić innym osobom ducha prorockiego (por. Lb 11,24–25), to z Mojżeszem pozostaje w relacji wyjątkowej. W tej warstwie redakcyjnej perykopy przebiega deuteronomistyczna myśl o nieporównywalności Mojżesza jako proroka, przywódcy i pośrednika słowa Bożego (por. Pwt 5,5.27; 34,10). W części identyfikowanej jako owoc rewizji uniwersalizującej do głosu doszło stanowisko liberalne w kwestii małżeństw mieszanych, pozostające w opozycji – lub przynajmniej ideologicznej konfrontacji – wobec nurtu społeczno-religijnego, który w bliskich relacjach z obcymi dostrzegał zagrożenie dla izraelskiej tożsamości.

TOŻSAMOŚĆ I TOLERANCJA

Przeprowadzone analizy sugerują umiejscowienie powstania i opracowania perykopy Lb 12,1–15 w późnym okresie perskim, który zwłaszcza w środowisku jerozolimskim był czasem kontynuacji odnowy społeczności uznającej się za członków ludu Bożego, Izraela. Pytania o to, kto jest Izraelitą, a kto nim nie jest, oraz co czyni Izraelitą, a co wyklucza z Izraela, były w istocie pytaniami o tożsamość ludu Bożego. Takie pytania stawiali zarówno rzecznicy silnej ortodoksji judaistycznej, kładący nacisk na czystość etniczną i skrupulatną wierność Torze oraz Mojżeszowi jako jej pośrednikowi (Pwt 33,4), cieszącemu się najwyższym autorytetem proroka i lidera, jak i przedstawiciele grup oraz nurtów, które również respektowały Torę i autorytet Mojżesza, ale przy tym przyjmowały także uniwersalizm ducha prorockiego i optowały za warunkowaną otwartością na obcych – za pozwoleniem im na zamieszkiwanie pośród Izraela oraz za dopuszczeniem ich do udziału w dobrach obiecanych ludowi Bożemu, z możliwością wchodzenia w bliskie relacje z Izraelitami, także te sankcjonowane małżeństwem.

Dwa połączone ze sobą opowiadania w Lb 12,1–15 odzwierciedlają troskę o izraelską tożsamość. W każdym z nich mamy jednak do czynienia także z kwestią tolerancji, albo – ujmując to nieco inaczej – z kwestią tolerancji w kontekście tożsamości. W pierwotnym opowiadaniu (Lb 12,1aα.2–10aα) chodzi o tolerancję rozumianą jako zdolność do akceptacji określonej opinii, której treścią jest nieporównywalny status i autorytet Mojżesza. Pytania Miriam i Aarona poświadczają w istocie ich nietolerancję, wyrażoną w słownym akcie sprzeciwu wobec uznawanej struktury autorytetu, który aktywnie kwestionują, podważając jego uzasadnienie (Lb 12,2a: „Czyż JHWH rozmawiał tylko z Mojżeszem? Czy nie rozmawiał także z nami?”). Ingerencja Boga i Jego gniew wobec Miriam i Aarona są reakcją na ich nietolerancję. Boże uzasadnienie autorytetu Mojżesza, wraz ze wskazaniem

przemawiających za nim najważniejszych argumentów – cech Mojżesza i specyfiki jego relacji z Bogiem – wyznacza miarę tolerancji, jaką Miriam i Aaron mieli przyjąć, jakkolwiek im także jest przypisany status prorocki (Wj 7,1–2; 15,20) łączony z komunikacją z Bogiem w wizjach i w snach (Lb 12,6) oraz udział w przewodzeniu Izraelowi (np. Mi 6,4).

Skrybowie odpowiedzialni za rewizję uniwersalizującą podjęli wątek kwestionowania autorytetu Mojżesza wraz z Bożą krytyką nietolerancji Miriam i Aarona z opowiadania opracowanego w redakcji Pięcioksięgu (RedPent). Przyjmując argumentację z zastanego tekstu, uzupełnili go o inny aspekt buntu Miriam i Aarona, mianowicie o krytykowanie Mojżesza za poślubienie Kuszytki. Ich nietolerancja wobec związku Mojżesza z tą kobietą, czyli wobec związku przekraczającego granice etniczne Izraela, została surowo ukarana przez Boga. Autorzy rewizji, dzieląc z autorami pierwotnego opowiadania uznanie dla Mojżesza i akceptację jego autorytetu, wyrazili swój punkt widzenia w kwestii newralgicznego problemu małżeństw mieszanych. Ich pogląd w tym względzie był raczej „liberalny”, a dokładniej: „liberalny warunkowany”. Małżeństwa mieszane były przez nich akceptowane, o ile nie prowadziły do rozmycia tożsamości. Niepodważalny autorytet Mojżesza został przez nich wykorzystany jako wiarygodne kryterium i fundament ich stanowiska, które zakładało między innymi otwartość na obcych, warunkowaną troską o izraelską tożsamość i jej nienaruszalność. Ich argumentację można streścić następująco: skoro Mojżesz, którego autorytet jest niekwestionowalny, wziął za żonę nie-Izraelitkę, to także Judejczycy okresu perskiego mogą żyć w małżeństwach mieszanych. Wyrażone przez autorów rewizji promowanie tolerancji wobec takich małżeństw było rezultatem historycznej debaty podejmowanej z potrzeby czasu. Odzwierciedla ono konfrontację z nowymi wyzwaniem i aktualizację znanych już treści w odniesieniu do nowej sytuacji, nowych zjawisk społecznych i problemów.

Zrekonstruowana historia formowania się tekstu Lb 12,1–5 potwierdza zmiany w społeczno-teologicznej interpretacji przeszłości. Miarą i normą dla tej interpretacji – a więc także dla postrzegania i rozumienia obecnych w tekście biblijnym przejawów nietolerancji i tolerancji – pozostaje zawsze Boże prawo i Boże działanie doświadczane przez człowieka, zwłaszcza przez członków Bożego ludu.

PODSUMOWANIE

Analiza literacka i badania historyczno-krytyczne tekstu Lb 12,1–15 pozwalają na identyfikację w nim dwóch powiązanych ze sobą opowiadań o buncie Miriam i Aarona przeciwko Mojżeszowi. Jedno z nich (Lb 12,1aα.2–10aα) poświadcza nietolerancję buntowników wobec opinii o wyjątkowym statusie i autorytecie Mojżesza, drugie (Lb 12,1aβ.10aβ–15) ich nietolerancję wobec związku Mojżesza z Kuszytką, kobietą spoza Izraela.

Z racji treściowych i poświadczanego profilu społeczno-teologicznego opowiadanie o kwestionowaniu nieporównywalnego statusu Mojżesza można łączyć z redakcją Pięcioksięgu (RedPent), zaś opowiadanie o krytyce Mojżesza z powodu poślubienia Kuszytki należałoby przypisać nieco późniejszej rewizji uniwersalizującej (RewU). Obydwa etapy opracowania tekstu perykopy miałyby miejsce w późnym okresie perskim, a ich ważnym elementem motywacyjnym byłaby troska o tożsamość Izraela jako ludu Bożego.

Dwa opowiadania o buncie przeciw Mojżeszowi są świadectwem wielkiej estymy dla Mojżesza w dwóch obozach powygnaniowej debaty nad kształtem i tożsamością społeczności Izraela. Mojżesz stanowił wspólny punkt odniesienia i argumentacji dla ich postaw nietolerancji i tolerancji.

Przyjęcie tezy o dwóch następujących po sobie opracowaniach perykopy w Lb 12 pozwala lepiej uchwycić dynamikę procesu formowania się tekstów biblijnych. Ta dynamika obejmowała również złożoną kwestię uwarunkowanej historycznie, społecznie i teologicznie tolerancji. W świetle perykopy Lb 12,1–15 kryterium tolerancji jest Boża decyzja. Normę i miarę tolerancji określa zatem ostatecznie Boże prawo i Boże działanie.

Bibliografia

Achenbach R., *Die Vollendung der Tora. Studien zur Redaktionsgeschichte des Numeribuches im Kontext von Hexateuch und Pentateuch* (Beihefte zur Zeitschrift für altorientalische und biblische Rechtsgeschichte; 3), Wiesbaden 2003.

Adamo D.T., *A Silent Unheard Voice in the Old Testament: The Cushite Woman Whom Moses Married in Numbers 12:1–1*, „In die Skriflig / In Luce Verbi”, 52/1 (2018), a2370, s. 1–8.

Allen, R.B., *Numbers*, w: *Numbers-Ruth* (The Expositor's Bible Commentary Revised Edition; 2), red. T. Longman III – D.E. Garland, Grand Rapids 2012, s. 23–455.

Binns, E., *The Book of Numbers with Introduction and Notes*, London 1927.

Briggs R.S., *Theological Hermeneutics and the Book of Numbers as Christian Scripture* (Reading the Scriptures), Notre Dame 2018.

Budd P.J., *Numbers* (Word Biblical Commentary; 5), Nashville 1984.

Chrostowski W., *Tora, czyli Pięcioksiąg Mojżesza*, Kielce 2024.

Davies E.W., *Numbers* (New Century Bible Commentary), Grand Rapids 1995.

Dillmann A., *Die Bücher Numeri, Deuteronomium und Josua* (Kurzgefasstes exegetisches Handbuch zum Alten Testament), Leipzig 1886.

Etheridge J.W. (red. /tł.), *Targum Jonathan on Numbers*, w: *Sefaria*, https://www.sefaria.org/Targum_Jonathan_on_Numbers.12.1?lang=bi&with=all&lang2=en (24.09.2025).

Herodot, *Dzieje*, Warszawa 2004.

Høyland Lavik M., *The Literary Motif of Cush in the Old Testament*, „Old Testament Essays”, 34/2 (2021), s. 460–473.

Jeon J., *From the Reed Sea to Kadesh. A Redactional and Socio-Historical Study of the Pentateuchal Wilderness Narrative* (Forschungen zum Alten Testament; 159), Tübingen 2022.

Joüon P. – Muraoka T., *A Grammar of Biblical Hebrew* (Subsidia Biblica; 14/1-14/2), Roma 1996.

Józef Flawiusz, *Dawne dzieje Izraela*, tł. Z. Kubiak – J. Radożycki, Warszawa 1997.

Kessler R., *Micha* (Herders Theologischer Kommentar zum Alten Testament), Freiburg 2000.

Kuśmirek A., *Konflikt Miriam i Aarona z Mojżeszem w Targumie Neofiti i w Targumie Pseudo-Jonatana*, „Studia Gdańskie”, 50 (2022), s. 27–41.

Lemański J., *Mojżesz, jakiego nie znamy? Kilka uwag na temat poszukiwań historycznego Mojżesza*, „Studia Paradayskie” 32 (2022), s. 87–119.

Levine B.A., *Numbers 1–20. A New Translation with Introduction and Commentary* (The Anchor Bible; 4), New York 1993.

Liddell H.G. – Scott R., *A Greek-English Lexicon*, Oxford 1996.

Milgrom J., *Numbers* (The JPS Torah Commentary), Philadelphia 1990.

Moor J.C.D., *Micah* (Historical Commentary on the Old Testament), Leuven 2020.

Noth M., *Numbers. A Commentary* (Old Testament Library), London 1968.

Römer T., *Nombres 11–12 et la question d’une rédaction deutéronomique dans le Pentateuque*, w: *Deuteronomy and Deuteronomic Literature. Festschrift C.H.W. Brekelmans* (Bibliotheca Ephemeridum Theologicarum Lovaniensium; 133), red. M. Vervenne – J. Lust, Leuven 1997, s. 481–498.

Römer T., *Mose in Äthiopien. Zur Herkunft der Num 12,1 zugrunde liegenden Tradition*, w: *Auf dem Weg zur Endgestalt von Genesis bis II Regum. Festschrift: Hans-Christoph Schmitt zum 65. Geburtstag* (Beihefte zur Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft; 370), red. M. Beck – U. Schorn, Berlin–New York 2006, s. 203–215.

Römer T., *Israel’s Sojourn in the Wilderness and the Construction of the Book of Numbers*, w: *Reflection and Refraction. Studies in Biblical Historiography in Honour of A. Graeme Auld* (Supplements to Vetus Testamentum; 113), red. R. Rezetko – T.H. Lim – W.B. Aucker, Leiden–Boston 2007, s. 419–445.

Sakenfeld K.D., *Journeying with God. A Commentary on the Book of Numbers* (International Theological Commentary), Grand Rapids 1995.

Scharbert J., *Numeri* (Neue Echter Bibel. Altes Testament; 27), Würzburg 1992.

Schneider H., *Numeri* (Echter Bibel. Das Alte Testament; 14), Würzburg 1952.

Seebass H., *Numeri. 2. Teilband: Numeri 10,11–22,1* (Biblischer Kommentar. Altes Testament; IV/2), Neukirchen-Vluyn 2003.

Sefer Ha-Yashar, or, the Book of Jasher (1840), w: Wikisource, [https://en.wikisource.org/wiki/Sefer_Ha-yashar,_or,_the_Book_of_Jasher_\(1840\)/Chapter_72](https://en.wikisource.org/wiki/Sefer_Ha-yashar,_or,_the_Book_of_Jasher_(1840)/Chapter_72) (24.09.2025).

Stanek T., *Księga Liczb* (Nowy Komentarz Biblijny. Stary Testament; 4), Częstochowa 2024.

Szamocki G., *Inkluzywizm i uniwersalizm w biblijnej historii początków Izraela. Studium literacko-historyczne i teologiczne*, Pelplin 2024.

Szamocki G., *The Universalism of the Spirit of Prophecy in Numbers 11:26–29*, „Bogoslovni vestnik /Theological Quarterly”, 81/3 (2021), s. 629–640

Wellhausen J., *Die Composition des Hexateuchs und der historischen Bücher des Alten Testaments*, Berlin 1889.

Winslow K.S., *Mose's Cushite Marriage: Torah, Artapanus, and Josephus*, w: *Mixed Marriages. Intermarriage and Group Identity* (Library of Hebrew Bible /Old Testament Studies; 547), red. C. Frevel, London 2011, s. 281–302.

Zapff B.M., *Micha* (Internationaler Exegetischer Kommentar zum Alten Testament), Stuttgart 2020.